

Geloven in werkelijkheid

AUTEUR: HANS SCHAEFFER, DOCENT-ONDERZOEKER AAN DE TU KAMPEN EN HET PRAKTIJKCENTRUM, EN REDACTEUR VAN DE REFORMATIE.

In het voorjaar van 2012 heeft de Generale Synode van Harderwijk goedkeuring verleend aan de instelling van het Praktijkcentrum: een samenwerkingsverband tussen Theologische Universiteit Kampen, het Centrum-G en de Academie Theologie van de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle. Het voormalige Centrum Dienstverlening van de GKv is hierin ook opgegaan. Inmiddels is het Praktijkcentrum een feit.

Waarom is het belangrijk om als kerken samen een dergelijk onderzoeks- en dienstverleningscentrum te hebben? In dit artikel wil ik iets aangeven van het nut en de noodzaak van gedegen onderzoek naar de praktijk van onze kerken en dus naar de praktijk van het geloof.

Kerk-zijn nu

Kerkenraden zijn bezig met geestelijk leidinggeven, of bezinnen zich op wat geestelijk leidinggeven nu precies is. Commissies worden in het leven geroepen om na te denken over missionair kerk-zijn. Diakenen proberen zich een beeld te vormen van wat een participatiesamenleving in de praktijk betekent voor mensen in nood. Enthousiaste jongerenwerkers houden zich bezig met het ontwikkelen en uitvoeren van jeugdbeleid. Ouders vragen zich af hoe ze moeten reageren op hun (bijna) volwassen kinderen die wel geloven maar niet meer naar de kerk gaan. Op allerlei manieren blijken in de praktijk onze overgeleverde vormen van kerk-zijn niet vanzelfsprekend het voortbestaan van de kerken te garanderen. De cijfers spreken voor zich. De Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) verliezen in de jaren 1998-2003 jaarlijks 1000 leden. Dat aantal is sinds 2004 gestegen tot gemiddeld bijna 2000 leden per jaar. Wat je hier verder ook van vindt – de kerken moeten hier iets mee. Veel plaatselijke kerkenraden zijn zich hier ook van bewust. Maar wat moeten ze doen? Waar begin je en wat is een zinvolle aanpak? Welke doelen zou een kerkenraad zichzelf eigenlijk moeten stellen? Het Praktijkcentrum wil bij deze complexe uitdagingen ondersteuning bieden. Om te beginnen noem ik als voorbeeld een drietal terreinen waarop in veel gemeentes vragen leven.

Drie voorbeelden

Er wordt in heel veel kerken gewerkt aan en met prachtige programma's voor het jongerenwerk. Soms ontwikkelen gemeenten eigen ideeën, soms gebruiken ze materiaal dat landelijk ontwikkeld is. Er zijn kerken met een jongerenwerker in dienst of een kerkelijk werker die zich ook op het jongerenwerk richt. Er zijn jeugdouderlingen die hierin een bijdrage leveren. Maar wat is hun opdracht? Wat is het kader waarbinnen zij hun werk mogen en kunnen doen? En misschien nog wel de belangrijkste vraag: wat speelt er rondom het jongerenwerk allemaal en wat zou de kerk de jongerenwerker moeten bieden? Een ander voorbeeld: rond het jaar 2000 zijn onze kerken langzaamaan begonnen met de invoering van het *Liedboek voor de Kerken* in de eredienst. Dit ging gepaard met het nodige rumoer en voor heel wat kerkleden was dit het zoveelste signaal dat het bergafwaarts gaat met de GKv. Inmiddels worden liederen uit allerlei tradities in veel gemeenten zonder al te grote problemen gezongen. Hoe divers de liturgiepraktijk in de GKv inmiddels is, was te lezen in De Reformatie van 18 oktober jl.. Die diversiteit roept allerlei vragen op: we hebben ons jarenlang verzet tegen het gebruik van allerlei liederen en nu lijkt (bijna) alles 'gewoon te kunnen'. Wat is hier precies veranderd? Waarom verliep of verloopt het gesprek hierover

zo moeizaam? En hoe kunnen we dat gesprek over liturgie en eredienst zó voeren dat dit niet in een welles-nietes-discussie uitmondt?

En ten slotte: kerkenraden krijgen bijna allemaal te maken met een toenemend aantal vacatures dat onvervuld blijft. Wat is er aan de hand met het ambt van ouderling en diaken? Wat maakt dat mannen dit ambt en deze roeping niet meer kunnen of willen vervullen? In veel gemeenten wordt mede vanwege dit ambtsdragerstekort een of ander model van kringen overwogen. Maar de vraag komt zelden aan de orde of dit werkelijk een oplossing betekent voor het probleem. De kans dat dit model slaagt, wordt veel groter wanneer de complexiteit van de vragen goed wordt geanalyseerd.

Methode

Het grondig en goed in beeld brengen van wat er nu werkelijk gebeurt bij deze en allerlei andere denkbare vragen is een noodzakelijke voorwaarde voor het ontwikkelen van beleid en strategie. Toch is dit onderzoek in de traditie van orthodox-christelijke kerken nog zelden goed ontwikkeld. Ik noem hiervoor drie oorzaken, die elk om een gedegen antwoord vragen. In de eerste plaats is er het probleem van de *methode*. Hoe zouden we de werkelijkheid van de kerk op een zinvolle en overtuigende manier in beeld kunnen krijgen? Hoe kun je opvattingen en motieven van mensen beschrijven als het gaat om geloof en ongeloof? Je kunt het hart van de mens toch nooit in beeld brengen? Kun je kwantitatieve of kwalitatieve uitspraken doen over 'de kerk' of 'het ambt'?

Dat dat kan, bewijzen de sociale wetenschappen. Zo is er veel onderzoek gedaan naar de ontwikkeling van het geloof in de verschillende stadia van het mensenleven, van kind tot puber tot dertiger en verder. Er is rondom het leerproces van kinderen en volwassenen een schat aan materiaal binnen de didactiek en onderwijskunde, waarmee catecheten en jongerenwerkers al decennialang worden opgeleid. Er bestaan allerlei modellen om de kerk te beschrijven: een kerk heeft iets van een organisatie, maar ook van een gemeenschap van mensen die samenleven met elkaar en van een sociale beweging die rondom bepaalde thema's in de samenleving iets wil bereiken.

Geloof en ongeloof

In de traditie van de GKv was men echter altijd terughoudend om van de methoden van de sociale wetenschappen gebruik te maken om geloof in kaart te brengen, omdat menswetenschappen zich uiteindelijk baseren op ongeloof. Dat is de tweede oorzaak van het feit dat gedegen onderzoek tot nu toe nauwelijks is uitgevoerd.

Gereformeerde theologie signaleerde in allerlei menswetenschappelijke benaderingen van het geloof een belangrijk motief. Deze wetenschappers hielden uiteindelijk helemaal geen rekening met God zelf. Vaak probeerden wetenschappers in de ogen van veel kerkleden in het verleden het geloof 'weg te verklaren'. Wat kerkmensen nog 'geloof' noemen, zo werd beweerd, is in werkelijkheid iets anders: een vlucht uit de werkelijkheid, een zelfbedachte mythe over de zin van het leven, een aangeleerd gedragspatroon, een drukmiddel om de machtsstructuren binnen een religieuze organisatie in stand te houden, enzovoort.

Nu hadden theologen hierin zeker niet alleen ongelijk. Er zijn heel wat voorbeelden van sociaalwetenschappelijk onderzoek dat nauwelijks of geen ruimte lijkt open te laten voor oprecht geloof. Heel wat gemeenteleden kregen in de hulpverlening van psychologen en psychiaters te horen dat ze nu toch eindelijk van hun ouderwetse geloof moesten loskomen. Op deze manier werd in de beleving van de gelovigen hun geloof teruggebracht tot mensenwerk, en niet meer dan dat.

De laatste tientallen jaren zijn er echter binnen de menswetenschappen allerlei ontwikkelingen geweest. Eén daarvan is dat er een intensief gesprek gaande is over de rol die eigen vooronderstellingen spelen en mogen spelen bij sociaalwetenschappelijk onderzoek. Is niet elke wetenschapper op de één of andere manier gevormd door haar of zijn opvoeding en ervaringen? Kan of moet je dat wegdrukken of kan dat ook verantwoord

worden meegenomen in het onderzoek? Met andere woorden, sociaalwetenschappelijk onderzoek en geloof staan lang niet altijd meer op gespannen voet.

Normatief

Toch maakten voorheen gereformeerde theologen in hun werk wel dankbaar gebruik van allerlei inzichten uit de sociale wetenschappen; voor pastoraat, diaconaat, catechetiek en homiletiek gebruikten zij wel degelijk de vruchten van sociaalwetenschappelijk onderzoek. Alleen, de theologie moet hierbij wel de norm aangeven: dit is wat God wil en wat in de Bijbel wordt voorgeschreven. Deze nadruk op *normativiteit* is kenmerkend voor veel gereformeerde theologie. Op grond van de Bijbel proberen we een norm te ontdekken die ons leert wat wij wel of niet moeten doen.

Deze normativiteit is in het verleden echter als argument gebruikt om gedegen onderzoek naar de praktijk achterwege te laten. Zo schreef de hoogleraar ambtelijke vakken aan de TU, prof. dr. C. Trimp, in 1978: 'Het is niet de bedoeling, dat de theologie zich werpt op de inventarisatie en beschrijving van activiteiten als het samenkomen van de gemeente, de prediking, de catechisatie, de zending en de evangelisatie, de zielszorg en de diaconie, maar dat zij vanuit de instelling van Christus en overeenkomstig het onderricht van de Heilige Schrift bestudeert en beschrijft wat het karakter van deze handelingen behoort te zijn en welke structuur in deze handelingen moet worden aangebracht om de ambten bruikbaar te doen zijn voor het werk van Christus in de bedeling tussen Pinksteren en Wederkomst.' Met deze nadruk op normativiteit is een groot belang gemoeid. Wie gelooft in de God van de Bijbel wil leren om zijn of haar eigen wil te laten vormen door wat God wil. Ik ben immers niet meer van mijzelf en leef niet meer voor mijzelf maar ik ben het eigendom van Jezus Christus. Ik leer vertrouwen op een God buiten mij die mij geschapen heeft en verlost heeft van de gebroken en zondige wereld. God, mijn Heer, wil mij en deze hele wereld vernieuwen en laat daarvoor zijn Koninkrijk komen. Geloven in God betekent dat ik leer om het heilzame perspectief van God te ontdekken. Ik zal mij moeten bekeren en veranderen (Rom. 12: 1-2). Echter, deze nadruk op wat God wil hoeft allermindst in mindering te komen op het nauwkeurig onderzoeken van wat er aan de hand is. Het geloof in de God van de Bijbel betekent namelijk ook dat ik geloof dat deze hele werkelijkheid door God geschapen is. Omdat de kerk, de kerkmensen en de wereld waarin we leven schepping van God zijn, mogen we met alle beschikbare middelen deze werkelijkheid onderzoeken. Dat wil niet zeggen dat alles wat je tegenkomt dan dus ook goed is of van God komt. De Bijbel maakt duidelijk dat we leven in een zondige en gebroken wereld. Maar deze geloofsovertuiging gaat ook verder: wie gelooft in de Schepper gelooft ook dat deze wereld nog steeds door Gods kracht in stand wordt gehouden. Ook onze gebroken wereld is Gods schepping die we daarom mogen onderzoeken.

Denken, voelen, handelen

Bovendien, we kunnen ook heel veel goed in kaart brengen. Geloof is niet iets wat zich alleen in de hoofden en harten van mensen afpeelt. Zij *doen* ook van alles, zij *vinden* van alles en ze *voelen* van alles. Denken, doen en handelen zijn zaken die je met allerlei methoden in kaart kunt brengen¹. Het geloof komt op allerlei manieren tot uiting en deze geloofsuitingen zijn te beschrijven.

Denk bijvoorbeeld aan naastenliefde of verzoening. Uit een onderzoek in opdracht van de Evangelische Omroep (2012) bleek dat er vrijwel geen onderscheid is tussen christenen en niet-christenen als het gaat om goede daden doen – niet in de praktijk en niet in de motivatie. Wat betekent dit voor bijvoorbeeld het werk van de diakenen? In 2008 wees onderzoek uit dat diaconieën en diakenen in het kader van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) specifieke competenties nodig hebben voor specifieke taken. Deze competenties zullen soms ook moeten worden ontwikkeld. Het Diaconaal Steunpunt en hun

deputaten hebben onder andere om deze reden in samenwerking met het Praktijkcentrum een cursus ontwikkeld voor diakenen die positief is ontvangen.

Noodzaak

De ingrijpende veranderingen binnen de samenleving zijn op allerlei manieren van invloed op de kerk. Wie hierin richting wil vinden voor de kerk kan niet volstaan met het aanbieden van een cursus hier of een avondprogramma daar. Er moet meer gebeuren. De kerken en de kerkleden hebben er recht op dat hun vragen en uitdagingen op een transparante manier worden beschreven. Dat geeft kerkenraden ook de gelegenheid om op een verantwoorde manier beleid te maken. Willen we als kerken eerlijk ingaan op de realiteit, dan moeten we leren om goed te *kijken*, om eerlijk te *analyseren*, wat je dan ziet, om deze stand van zaken zorgvuldig in verband te brengen met de *norm*, die we uiteindelijk uit de Bijbel trachten af te lezen, zodat kerken uiteindelijk verantwoorde *strategische keuzes*, kunnen maken. Dit is waarmee we in de Praktische Theologie in Kampen en Zwolle aan de slag zijn. De integratie van het Centrum Dienstverlening in het Praktijkcentrum is hierbij een belangrijk winstpunt.

Nu het Praktijkcentrum van start is gegaan, is vraag 1: waarop moet het Praktijkcentrum zich volgens kerkenraden en gemeenteleden richten? Het volgende artikel geeft een impressie van hoe daar onderzoek naar wordt gedaan.

Kerkverlating onder jongeren: is een jongerenwerker het antwoord?

Regelmatig kopt een krant: Jongeren verlaten de kerk maar zijn niet ongelovig. Hoe is die relatie tussen jongeren en hun kerk? Moet elke gemeente een jongerenwerker aanstellen? In 2011 deed de Academie Theologie van de GH onderzoek. Bijna 500 jongeren en 125 kerkenraden deden mee, elk met een eigen vragenlijst. Wat blijkt? Geloof en vragen over geloof houden jongeren erg bezig. Is daar in hun gemeente aandacht voor? Nauwelijks. Er zijn onvoldoende relaties tussen jongeren en ouderen en als ze er zijn, gaat het bijna nooit over geloof. Over de interpretatie hiervan verschilden ambtsdragers en jongeren sterk. Ambtsdragers legden nogal eens de schuld bij individualisme en andere eigentijdse invloeden, maar jongeren zien dit anders: 'Voor mijn manier van geloven is hier geen plaats' en: 'Of ik nu kom of wegblijf, niemand mist mij.' En een jongerenwerker? 'Doe maar iemand die generaties verbindt.'

ⁱ Voor een overzicht van methoden en toepassingen: Pieter Boersema en Stefan Paas (red.), *Onder spanning. Een veelzijdige kijk op veranderingen in kerk en samenleving*. Utrecht (Kok), 2011.